

تاریخ شفاهی بافت قالی روستایی و عشایری استان فارس^۱

سیده اکرم اولیائی طبائی*

۱. مربی و عضو هیئت علمی گروه فرش، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر شیراز، شیراز، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱/۱۲
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۵/۱۶
صفحه ۲۵-۱۰

شماره چهارم
بهار ۱۴۰۰

چکیده

بیان مسئله: استان فارس یکی از مراکز مهم تولید فرش دستباف ایران است. بافت فرش در روستاها و عشایر این استان بخشی از ملزومات زندگی زنان را تشکیل می‌دهد. این تحقیق به روش تاریخ شفاهی فرایند تولید، پشم‌چینی و تهیه مواد اولیه، بافت و مرمت فرش فارس را روایت می‌کند. تاریخ شفاهی در واقع گفت‌وگویی قاعده‌مند و آگاهانه بین دو نفر درباره ابعادی از وقایع گذشته است که دارای اهمیت تاریخی است و برای تبدیل شدن به سند و ماندگاری آن ثبت و ضبط می‌شود. **هدف:** هدف این تحقیق دستیابی به اطلاعاتی است که بخش‌های پنهان موضوع پژوهش را به روش تاریخ شفاهی روشن کند. این تحقیق به روش کیفی و با ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده. **سؤالات تحقیق:** در زیر صورت کلی سؤالات مصاحبه بیان شده است. مقتضی است با توجه نوع تحقیق (تاریخ شفاهی)، بر مبنای اینها سؤالاتی جزئی‌تر مطرح شدند.

- ۱- نحوه تهیه و تولید مواد اولیه برای بافت در گذشته و حال چگونه بود؟
- ۲- محل (مکان) و زمان تولید و بافت فرش (کارگاه‌های متمرکز و غیرمتمرکز، سال، ماه و روزها)
- ۳- نحوه انجام کار (چله‌کشی / چله‌دوانی) و عملیات تکمیلی (پایین‌کشی و پرداخت)
- ۴- نحوه مرمت کردن و برطرف کردن عیوب فرش

روش تحقیق: جامعه آماری تحقیق فعالان فرش دستباف فارس بودند. روش نمونه‌گیری به صورت گلوله برفی یا افزایشی و حجم نمونه بر اساس اشباع نظری ۳۳ نفر انتخاب شده است. **نتیجه تحقیق:** از مهم‌ترین نتایج تحقیق این است که مردان در جامعه عشایری و در فرایند تولید فرش، جز در چیدن پشم و فروش فرش کار چندانی نمی‌کردند و غالب کار تولید با بانوان بود از این رو خانواده‌ای که دختران بیشتری داشت از تولیدات و حتی سیاه‌چادر بزرگ‌تری نیز برخوردار می‌شد. آنها چون دائم در حال کوچ و سفر بودند، غالباً بافته‌هایشان به بیش از شش متر تجاوز نمی‌کرد که همان هم در اثر باز و بسته کردن‌های مکرر در هر مسیر منجر به گوشه‌دار شدن و سرکجی در بافته می‌شد. در ضمن خلاف ادعای موجود مبنی بر عدم وجود کارگاه متمرکز در فارس و شیراز می‌توان به کشف وجود برخی کارگاه‌های متمرکز بافت فرش در حدود ۱۰۰ سال پیش در شیراز نظیر کارگاه اردوبادی با مدیریت ابراهیم غربی اشاره کرد که به‌عنوان قدیمی‌ترین کارگاه متمرکز و با تعداد ۱۴۰-۱۵۰ دستگاه در شیراز مشغول به تولید و بافت فرش بهارلو بوده است و نیز پژوهش محققانی نظیر دکتر پرهام که به یازده تخته فرش بافته شده در کارگاهی که توسط دو خان قشقایی و حدود ۱۰۰ سال پیش دایر شده بود اشاره داشت که با چند دلیل دیگر موجود در متن منجر به رد ادعای مذکور می‌گردد.

واژگان کلیدی: تاریخ شفاهی، فرش دستباف، قالی عشایری، قالی روستایی، عشایر فارس.

۱- این مقاله برگرفته از طرح مطالعاتی «تاریخ شفاهی فرش دستباف روستایی و عشایری فارس» به سفارش مرکز ملی فرش ایران است.

Oral History of Rural and Nomadic Carpet Weaving in Fars Province

Seyede Akram Oliyaei Tabaei*¹

1. Instructor And Faculty Member of Shiraz University of Arts, Shiraz, Iran

Received: 6/4/2021

Accepted: 28/7/2021

Page 11-25

Abstract

Fars province is one of the most important centers for producing handmade carpets in Iran. The handmade carpets of this province, according to the divisions in the nomadic sector, generally include the three Qashqai, Lor and Khamseh tribes. And Khamseh consists of five tribes: Arab, Baseri, Ina Lu, Baharlu and Nafar, which are scattered from north to south of the province in different urban and rural areas. This makes Fars province have a special place as one of the valuable regions of carpet weaving in Iran and exporter of carpets and rugs. The Carpet weaving in the villages and tribes of this province form part of the essentials of women's lives. Usually, the preparation of raw materials such as wool for weaving was provided by each family based on the number of livestock. And the better the family was financially and the more girls weaver, the bigger the black tent and the more weaves it naturally had. Since the nomads were constantly migrating and traveling, their weaves were small and did not exceed 6 meters for easier transportation. However, the same opening and closing of the frame and carpet during the migration, would also lead to skewing in the weaves. This research is aimed at discovering events and memories that occur in the process of production, wool, and the provision of raw materials, weave and restoration of Persian carpet by oral history. Oral history is in fact a consciously dialogue between two people about the dimensions of past events, both of which have historic significance and recorded to become a document and its durability. Oral history, as a research method from the beginning to the end, involves numerous, long, and timely stages. Which, if it meets its standards, will have tremendous results. According to the findings, the lack of attention to the oral history of hand-woven carpets in different regions of Iran has led to the isolation and non-transmission of science in this art-industry. And perhaps one of the reasons for the decline of carpet weaving and weavers turning to non-native patterns, was the lack of attention to oral history and carpet weaving history of each region and also the lack of attention to the experience and knowledge of weavers who had the largest share in producing this product. Therefore, recording oral history in any scientific field will create value and change in the existing tradition and establish scientific and cultural communication between generations. And its purpose is merely to record the lost historical documents, such as memories, experiences, and knowledge of people directly related to the topic in question. This process, in this research, was conducted through

interviewing and away from any interference with and application of the researcher's personal views, merely to record the memories of individuals. In this qualitative research, Semi-structured interview tool was interviewed with 33 factors of rural and nomadic carpet Fars. Sampling method was selected as snowball or incremental and sample size based on theoretical saturation. As it is claimed, in Fars province, weaving was done in a completely decentralized manner, and this has led to more creativity and variety in weaving. But in the research conducted by Dr. Parham, 11 100-year-old carpets have been found that have been woven in the form of a workshop that was set up by 2 Qashqai khans between Khangasht and Deh Bid Fars. Also, Ordobadi factory, managed by Mr. Ebrahim Gharbi, which produced 150-140 machines for the production of large cloth carpets and was established until 1310, along with several other reasons mentioned in the text, is evidence of the rejection of this claim. In the past, among the nomads, they used their weaves as much as possible, and whenever the capacity of the carpets decreased, they used it for other purposes. For example, a carpet with worn lint was either spread out on the side of the stove or used as a bag for the feed of smaller and weaker animals. If there was a problem during and after weaving for newer carpets, they would repair it with their own creativity and the like-mindedness of those around them, or eventually sell it. Later, about 50 years ago, reparings people in the Vakil market learned the art and repaired problematic carpets purchased from nomads.

Keywords:

Oral History, Handmade Carpets, Nomadic Rug, Rural rug, Fars Tribes.

References:

-Amiri. Razagh, (2012), parseh(History of fars, its

cities and villages), shiraz, navid shiraz.

-Bassam. Seyed jaledin, farjoo. Mohammad hossien & zorriye Zahra. Seyed amir ahmad, (2004), The dream of heaven (The Art of Iranian Carpet Weaving), Volumes I and II, Tehran: Ta 14.

-Gholam Hosseini. Maryam, Assistant Professor: Kamran Afshar Mohajer, Consulting Professor: Mohsen Musharraf, (2010), Visual study of Persian Qashqai hand-woven patterns, Master Thesis / Faculty of Visual Arts, University of Arts.

-Hajivand. Behnam. (2003), Article on the reasons for the survival of ancient designs in Iranian nomadic carpets, Proceedings of the First National Seminar on Handmade Carpet Research, Iran Handmade Carpet Research Center, First Edition, Tehran.

-Joule. Tooraj, (2002),” Research in Iranian Carpets “, Tehran, Yasavoli.

-Kazemi. Mohsen, Khosro Beigi. Houshang, (2016), Oral History, Two Quarterly Quarterly of Oral History, Year 2 Issue 1 Consecutive Issue 3.

-Nasiri. Mohammad Javad, (2010), “The Eternal Legend of Iranian Carpet”, first edition, Mashhad, Mirdashti Cultural Center.

-Niknafs. Shafiqeh, (2013), Oral History Methodology, Tehran, Documents Organization and National Library of the Islamic Republic of Iran, Deputy of Islamic Documents.

-Parham. Siroos, (1992), “Nomadic and rural handicrafts of Fars “, Volumes I and II, Tehran, Amirkabir.

-shops, linda. (2002). Oral history and the studt of communities: problems, paradoxes and possibilities. The Journal of American History ,Vol. 89, No. 2, History and September 11: A Special Issue (Sep., 2002) , pp. 588-598 (11 pages)

-Vansina, J. M. (1985). Oral tradition as history. Univ of Wisconsin Press

مقدمه و بیان مسئله:

دستبافته‌های استان فارس باتوجه به تقسیم‌بندی‌ها در بخش عشایری به صورت کلی شامل سه ایل قشقایی، لرو و خمسه می‌باشد و خمسه متشکل از پنج ایل: عرب، باصری، اینالو، بهارلو و نفر است که از شمال تا جنوب استان در مناطق مختلف شهری و روستایی پراکنده شده‌اند. این امر سبب می‌شود استان فارس به یکی از مناطق ارزشمند قالی‌بافی ایران و صادرکننده قالی و گبه، در جهان دارای جایگاه ویژه‌ای باشد.

بر اساس یافته‌های محقق، این احتمال می‌رود که کم‌توجهی به تاریخ شفاهی^۳ فرش دستباف مناطق مختلف در ایران، باعث منزوی ماندن و عدم انتقال بخشی از علوم در باب این هنر-صنعت بوده است و شاید یکی از دلایل افول فرش‌بافی و روی آوردن بافندگان به بافت نقوش غیربومی، عدم توجه به تاریخ شفاهی و پیشینه فرش‌بافی هر منطقه و نیز عدم توجه به تجربه و دانش بافندگانی بوده است که بیشترین سهم را در تولید این محصول داشته‌اند. به همین دلیل دانش تولیدشده در ایران کمتر توانسته است جریان‌ساز شود؛ لذا ثبت تاریخ شفاهی در هر زمینه علمی، باعث ارزش‌آفرینی و تغییر در سنت موجود و برقراری ارتباط علمی و فرهنگی بین نسل‌ها و در واقع ارتقاء قابلیت‌ها خواهد شد. تاریخ شفاهی، به‌عنوان یک روش پژوهشی از مرحله آغازین تا انتها، مراحل متعدد، طولانی و زمان‌بری را در برمی‌گیرد که در صورت رعایت استانداردهای آن، نتایج شگرفی در برخواهد داشت و هدف از آن صرفاً ثبت مستندات تاریخی از دست‌رفته مانند خاطرات، تجربه‌ها و دانش افرادی است که به طور مستقیم با موضوع مورد نظر در ارتباط بوده‌اند.

روش تحقیق:

جامعه آماری، تعدادی از عوامل دست‌اندرکار در بافت فرش استان فارس در رده سنی ۱۰۰-۴۰ سال بوده‌اند و از آنجایی که یافتن افراد مسن با حافظه کارآمد و حوصله کافی برای نقل خاطرات کار دشواری بود لذا به نقل قول افراد میان‌سال از گفته‌های بزرگتران‌شان اکتفا گردید. روش نمونه‌گیری نیز به صورت گلوله برفی یا افزایشی بوده و حجم نمونه نیز بر اساس اشباع نظری با ۳۳ نفر^۴ از عوامل مرتبط با فرش دستباف روستایی و عشایری فارس اعم از (بافنده، تولیدکننده، صادرکننده، محقق و مدرس فرش) انتخاب شده است. این پژوهش با ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته همراه با ثبت مستندات صوتی و تصویری و به‌دوراز هرگونه دخل و تصرف و اعمال نظر شخصی پژوهشگر، صرفاً به‌منظور ثبت خاطرات اشخاص، انجام‌گرفته است. در این مقاله سعی شده به دسته‌بندی و تحلیل مصاحبه‌های صورت‌گرفته، پرداخته شود. به‌نحوی که پاسخ‌های هر سؤال که پیش‌تر از هر مصاحبه‌شونده ثبت شده بود اکنون تحلیل شده، و به صورت یک‌دست و منظم و با رعایت بازه زمانی ارائه می‌شوند.

پیشینه تحقیق:

فارس از قطب‌های تولیدکننده فرش دستباف بوده و هست و تحقیق و پژوهش پیرامون فرش این منطقه نیز به شیوه‌های مختلفی صورت‌گرفته است اما باتوجه به آنچه از مفهوم تاریخ شفاهی برداشت می‌شود، با وجود جذابیت‌های خاص خود پدیده‌ای تازه بوده و در قلمرو فرش کمتر بدان پرداخته شده است. در تعریف تاریخ شفاهی به عقیده لیندا شاپ (۲۰۰۲) در مقاله‌ای در مجله تاریخ امریکامی‌نویسد: تاریخ شفاهی اصطلاحی است که

به طرز عجیبی مبهم است و این اصطلاح، به مفاهیمی در تاریخ اشاره دارد؛ از واقعه‌نگاری سازمان‌یافته گرفته تا گفتگوهای غیررسمی درباره‌ی دوران گذشته در بین اعضای خانواده، همسایگان و همکاران؛ از همخوانی داستان‌های بیان شده درباره‌ی گذشته، تا مصاحبه‌های ضبط شده با افرادی که داستان مهمی برای گفتن دارند. وان سینا در سال (۱۹۸۵) در کتاب سنت شفاهی به عنوان تاریخ، سنت شفاهی را آن دسته از پیام‌های شفاهی متکی بر پیام‌های شفاهی گذشته که طی دست‌کم یک نسل به ما رسیده باشند، می‌داند. از دیدگاه وی سنت شفاهی، عبارت از کلیه مدارک لفظی و لغوی است که بیانگر ارتباط با گذشته است و به صورت شفاهی، سینه‌به‌سینه و از طریق زبان منتقل می‌گردد. همین‌طور شیوه‌نامه تاریخ شفاهی که در سال (۱۳۹۲) به منظور ثبت و اجرای تجربه‌های دیداری و شنیداری، در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران تدوین شده است را می‌توان نام برد که البته پیش‌تر از این شیوه در رابطه با مستندسازی جنگ دفاع مقدس به کار گرفته شده بود. در مورد بافته‌های استان فارس نیز پرهام (۱۳۷۱) در کتاب دست‌بافته‌های عشایری و روستایی فارس ضمن معرفی بافته‌های هر منطقه بیان می‌دارد که برخلاف تصور موجود، فرش فارس فاقد قالی‌های شهری است و در شیراز هیچ‌گونه قالی بافی وجود ندارد و ژوله در سال (۱۳۸۱) در کتاب پژوهش در فرش ایران، قالی فارس را به عنوان یک هنر، سنت عشایری و در وهله دوم روستایی و وابسته به ایلات و عشایر می‌داند. بصام و همکارانش (۱۳۸۳) در کتاب رویای بهشت نیز مناطقی چون مرودشت، داراب، فیروزآباد، قیر و کارزین، کازرون، فسا، آباد، شیراز و نیریزه را از جمله شهرهای مهم در امر فرش بافی استان فارس معرفی کرده‌اند و نصیری (۱۳۸۹) معتقد است: قالی و قالیچه‌های فارس بیشتر دو پوده بوده و تاروپود آن‌ها از جنس پشم است و گره به‌کاررفته در فرش‌های این استان بسته به ایل و طایفه متفاوت است که این موارد و این گستردگی تنوع منحصر به فردی را به فرش‌های منطقه فارس می‌بخشد.

لازم به ذکر است کتب و مقالات نسبتاً کافی در مورد فرش استان فارس توسط محققین وجود دارد که هر کدام به نحوی به توضیح و معرفی بخشی از شاهکار این مرزوبوم

می‌پردازند. منتهی آنچه در تاریخ شفاهی به دنبال آن هستیم ثبت وقایعی است که در فرایند تولید و در حاشیه بافت یک فرش در این ناحیه به آن پرداخته نشده و یا حداقل در جایی این گفته‌ها و خاطرات ثبت نگردیده است.

۱. ایل، عشایر و زندگی کوچ‌نشینی:

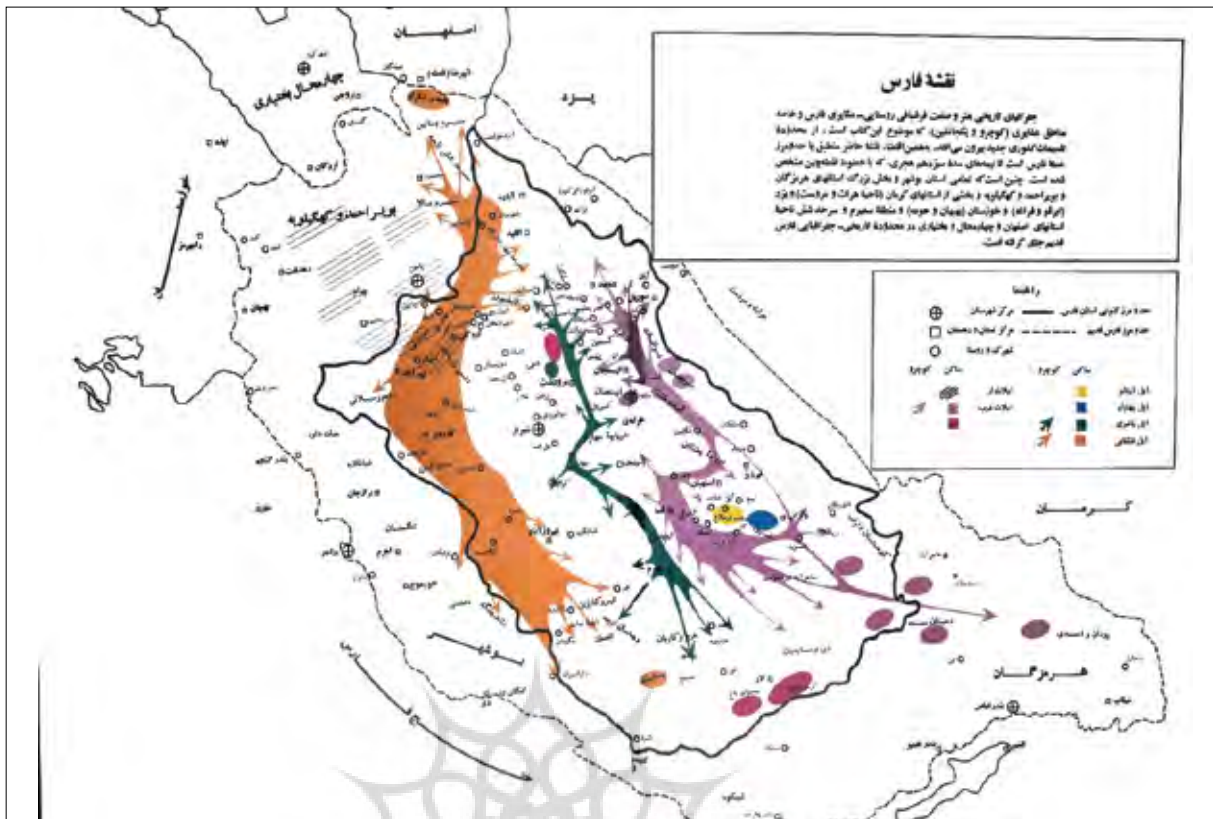
از گذشته استان فارس به‌عنوان یکی از مراکز اصلی مهد عشایر ایران شناخته می‌شده و وجود ایل و طایفه‌های بسیاری که با عناوین و نام‌های مختلف در آن شناخته شده‌اند، در مناطق معینی از این استان زندگی می‌کنند. ایلات فارس به گروه‌های زیر دسته‌بندی می‌شوند (تصویر شماره ۱).

۱. **ایل قشقایی:** این ایل مهم‌ترین و پرجمعیت‌ترین ایل عشایری استان فارس است که از شش طایفه دره شوری، شش بلوکی، عمله، فارسی‌مدان، کشکولی بزرگ و کشکولی کوچک تشکیل شده است. قلمرو بیلاق ایل قشقایی در نواحی شمالی استان و همچنین شهرستان‌های شهرضا و سمیرم از استان اصفهان است و قشلاق آن‌ها در نواحی جنوبی استان فارس شهرهایی مثل فیروزآباد، فراشبند و قیر و کارزین است.

۲. **ایل خمسه:** این ایل از نظر جمعیت، دومین ایل عشایری استان و شامل ایلات اینالو، باصری، بهارلو، عرب و نفر است. ایل عرب‌زبان شامل دو طایفه عرب جباره^۷ و عرب شیبانی، ایل فارسی‌زبان موسوم به باصری است و ایلات بهارلو، اینالو و نفر نیز ترک‌زبان می‌باشند. از ترکیب این پنج ایل، عشایر خمسه تشکیل می‌شود که حوزه قشلاق و بیلاق آنها از جنوب آباد و مرودشت تا فسا و داراب گسترده است. ایل بهارلو هم در کناره‌های رود داراب اسکان یافته‌اند و زندگی می‌کردند.

۳. **ایل ممسنی:** ایل ممسنی شامل چهار طایفه بکش^۸، جاوید، دشمن زیاری و رستم است. بیلاق و قشلاق این ایل در محدوده شهرستان ممسنی^۹ و دهستان‌های اطراف آن است. در حال حاضر تعداد قابل توجهی از این افراد در شهر نورآباد ممسنی و اطراف آن ساکن شده‌اند.

۴. **طوایف مستقل:** علاوه بر ایل‌های قشقایی، خمسه و ممسنی طوایف مستقل دیگری نیز در استان فارس

تصویر شماره (۱): نقشه پراکندگی مناطق فرش بافی در استان فارس (پرهم، ۱۳۷۱)
Figure 1: Map of dispersal of carpet weaving areas in Fars province (Parham, 1992)

کودکی در به دست آوردن مهارت تولید آن کوشیده است. این مورد نه به عنوان مسئله‌ای جنبی، بلکه به صورت یک وظیفه و روندی عادی از زندگی مطرح است. او همان طور که از کودکی زبان مادری، روش زندگی، بایدها و نبایدها، سنت‌ها و اعتقادات را یاد می‌گرفته، به بافت قالی و نقوش و نشانه‌های آن نیز آشنا می‌شده است (حاجی‌وندی، ۱۳۸۲، ۱۰۹).

۲) بافت فرش:

الف) نحوه تهیه و تولید مواد اولیه برای بافت در گذشته و حال

در گذشته عشایر فارس معمولاً از پشم دست‌ریس گوسفندان خود برای بافت استفاده می‌کردند و تهیه مواد اولیه برای بافت نیز بستگی به مسیر کوچ آن‌ها داشت. این مواد در برخی مواقع از پشم شترهایشان نیز تأمین می‌شد. حتی چله‌ها (تارها) نیز پشمی بوده آنها وابستگی به مکانی برای تأمین مواد اولیه نداشتند تا اینکه بعدها، متأثر از شهرها و روستاهای هم جوار از چله پنبه‌ای نیز بهره

سکونت دارند. مهم‌ترین آنها طوایف کوهمره سرخی، دشت ارژن و کوهمره نودان در اطراف شیراز و کازرون است. این طوایف مستقل عشایری در کنار فعالیت‌های دامداری به زراعت و باغداری نیز می‌پردازند (امیری، ۱۳۹۱، ۱۰۸-۱۰۵). استان فارس و به خصوص ایلات و عشایر آن، به عنوان یکی از مناطقی است که سابقه‌ای دیرین در فرش بافی دارد؛ به گونه‌ای که اکثر طایفه‌ها و ایلات و عشایر آن به این امر اشتغال دارند و چون دستبافته‌های ایرانی به عنوان شناسنامه و بخشی از هویت فرهنگی هنری ایرانی و تاریخ مصور حیات این قوم است که به زبان نقش و رنگ ثبت شده است، توجه و شیفتگی به این هنر را برمی‌انگیزد (غلامحسینی، ۱۳۸۹، ۱). فرش در خانه عشایری نشانه ثروت، نظم و شکوه چادرنشینی است و قالی قشنگ‌ترین و باشکوه‌ترین جلوه آن است. فرش نشانه توانایی فراهم آوردن امکانات زندگی از سوی مرد و نشانه درایت و کدبانوگری زن عشایری است. زن بافنده از کودکی در کنار دار افتاده قالی بزرگ شده است و از همان

بردند. این پشم‌ها یا به صورت خودرنگ و به رنگ‌های سفید، سبز (خاکستری / بور)، قهوه‌ای و مشکی در بافته استفاده می‌شد و یا آن‌ها را رنگری می‌کردند.

سهولت در کار به این رنگ‌زاهای روی آوردند. منتهی عشایر فارس به دلیل نوع زندگی کوچ‌نشینان کمی دیرتر به این رنگ‌ها گرایش آوردند و علت آن دسترسی به اکثر

تصویر شماره (۲ و ۳): کارگاه رنگری مرحوم عباس سیاهی در سلطان‌آباد (از مجموعه تصاویر موجود در کارگاه / نگارنده)

Figure2&3: Dyeing workshop of the late Abbas Siyahi in Sultanabad (From the collection of pictures available in the workshop/ Writer)

عشایر به‌ویژه قشقایی‌ها از زمانی که شروع به بافت کردند، به مزیت موی بز پی بردند و دانستند که موی بز مانع از ورود و جذب آب به داخل چادر می‌شود؛ بنابراین برای سیاه‌چادرها و پوشش سقف و دیوار و برخی چله‌های گلیم از موی بز استفاده کردند. عشایر برای بافت فرش‌های خاص (خان‌بافی‌ها)، پشم را تا حد امکان نازک می‌کردند و برای این منظور داخل ناخنشان را سوراخ کرده و الیاف پشم را موقع رسیدن از داخل سوراخ ناخن عبور می‌دادند. در فرش‌های بی‌بی‌باف نیز از پشم بهترین ناحیه بدن گوسفند استفاده می‌شد.

نمونه رنگ‌زاهای گیاهی بود از این رو ضرورتی به استفاده از رنگ‌زای شیمیایی نداشتند. آنها همچنین اعتقاد داشتند که رنگ‌های طبیعی با گذشت زمان براق‌تر شده و بر ارزش فرش افزوده می‌شود. اما آن‌طور که گفته شده به مرور قشقایی‌ها به دلیل علاقه‌مندی به استفاده از رنگ‌های شاد، با ورود رنگ‌های جوهری و بدون توجه به میزان جذب رنگ و دوام آن و بدون آشنایی با نحوه رنگری با جوهر و در نهایت انجام کار به همان شیوه رنگری گیاهی، از رنگ‌های جوهری استفاده کردند و رنگ‌زاهای گیاهی همچون خوشک^۱، **تصویر شماره (۴)** و پوست انار و پوست گردو در حد دسترس استفاده می‌شد. در آن زمان معمولاً رنگ‌زاهای شیمیایی از شهرضا، فیروزآباد، کازرون و شیراز تهیه می‌شد. چون رنگری پشم با برخی رنگ‌زاهای مثل نیل در خانه امکان‌پذیر نبود گاهی پشم‌ها به سپیدان برای رنگری فرستاده می‌شد. در سال‌های ۴۵-۴۰ حاج خلیل محمدی کشکولی، از تولیدکنندگانی بود که خود پشم‌های رنگی را به همراه دستور به بافندگان می‌داد. **تصویر شماره (۵)** و در اوایل دهه ۵۰ با تأسیس کارخانه پشم دانش در مشهد، پشم کارخانه‌ای وارد فرش عشایر فارس شد. ولی اکنون حدود ۲۰ سال است که این کارخانه بسته شده و پشم فقط به اسم دانش فروخته

طایفه کشکولی از ایل قشقایی، پیش‌تر از پودا بریشمی بنفش رنگی نیز در بافته‌هایش استفاده می‌نمود که آن را همچون پشم از بازار خریداری کرده و مانند پشم نیز رنگری می‌کرد اما چون سرپسین الیاف ابریشم را نمی‌گرفت، این رنگری ثبات نداشته و بافته رنگ پس می‌داد. در گذشته، در کارگاه رنگری آقای سیاهی در سلطان‌آباد، مواد رنگ‌زای گیاهی را خود از مناطق مختلف فارس جمع‌آوری می‌کردند ولی بعدها آن توسط ساکنان بومی تأمین گردید **(تصویر شماره ۲ و ۳)**.

از حدود ۱۵۰ سال پیش (دوره قاجار) با ورود رنگ‌زاهای شیمیایی یا جوهری، تولیدکنندگان فرش نیز به دلیل

تصویر شماره (۵): نمونه دستور یا الگوی بافته شده (نگارنده)
Figure5: Sample woven pattern (writer)

قبل از اتمام سال فعالیتشان را دوبرابر کرده و کار بافت را به اتمام برسانند تا بتوانند از فرصت زمان باقی مانده برای خانه‌تکانی استفاده کنند. اگر گاهی پشم در حین بافت کم می‌آید، چنان‌چه در وسط کار بود، از همسایگان قرض می‌گرفتند ولی اگر در ابتدای کار بود، دستبافته‌شان را متناسب با پشم موجود انتخاب می‌کردند. در زیر روایت یکی از مضاحبه‌شوندگان از طایفه قشقایی در مورد فرایند تولید دستبافته‌هایشان آورده شده است.

برنامه کار بافت طایفه قشقایی از گذشته تا کنون: "از نیمه‌های اسفندماه پشم‌چینی آغاز شده و از ابتدای بهار تا بعد از نوروز پشم‌های چیده شده را می‌ریسیدند، سپس اولین بافته را در سایز ۱.۵ در ۷۵ (کناره) می‌بافتند. پس از بافت، کوچ به سمت سرحد داشتند، گاهی در اسفندماه و گاه در فروردین کوچ می‌کردند و این کوچ بسته به شرایط آب‌وهوایی و باران‌های بهاری فارس داشت. ۵۵ روز بعد از عید به مدت ۱۰ روز مجدد پشم‌چینی انجام می‌شد. حدوداً خردادماه بافت جاجیم در ابعاد نزدیک به ۱/۵ در ۲/۵ به مدت ۲۰ روز (شش‌ه درمه ۱۰ یا گچمه ۱۱...) و تیرماه بافت قالیچه حدوداً ۲ متری که تا شهریور باید تمام

تصویر شماره (۴): گیاه خوشک یا مردار آغاجی (نگارنده)
Figure4: kheveshk plant / mordar Aghaji (writer)

می‌شود. ورود پشم‌های وارداتی نظیر مریئوس نیز بعد از انقلاب به ایران بود.

ب) محل (مکان) و زمان تولید و بافت فرش (کارگاه‌های متمرکز و غیرمتمرکز، سال، ماه و روزها)

زمان بافت در گذشته با توجه به شغل اصلی عشایر که دامداری و شغل اصلی روستاییان که کشاورزی بود، تعیین می‌شد. معمولاً پشم‌چینی دو بار در سال و در فصل بهار و پاییز انجام می‌گرفت ولی قشقایی‌ها و طایفه شش بلوکی پشم‌گوسفندانی را که تا به حال نزاییده بودند در فصل بهار می‌چیدند و بقیه که زاییده بودند و لاغرتر شده بودند را بعد از سرحد و در تابستان می‌چیدند. سپس بافندگان بافته‌های یک سال خود را تخمین می‌زدند و مقدار پشم مورد نیازشان را از همان ابتدای کار کنار می‌گذاشتند. روستاییان در فصولی که کشاورزی نمی‌شد، بیشترین فعالیت بافندگی را داشتند اما زنان عشایر در هر چهار فصل به بافت مشغول بودند و اوج کارشان برای نخ‌ریسی، رنگ‌ریزی و بافت، فصل بهار و پاییز بود. آنها از پاییز تا بهار سال بعد فرصت داشتند که فقط بافندگی کنند، به همین علت اندازه فرش‌ها غالباً ۶ متری کوچک‌تر بود که با کمک ۳ بافنده کار بافت آن به اتمام می‌رسید. در صورت عدم تکمیل بافت، آنان مجبور بودند تا بافته را جمع کنند و در مقصد بعدی ادامه کار را ببافند. حتی در توقف‌های ۲-۳ روزه دار را پهن کرده و فرش می‌بافتند و همین باز بسته کردن‌ها موجب کجی فرش می‌شد. همه مواد اولیه برای بافت، در مهرماه هر سال آماده می‌شد و همه خانه‌ها در آن زمان چله‌کشی را شروع می‌کردند و سعی داشتند یک هفته

می‌شد. از نیمه‌های شهریور تا ابتدای مهر کوچ به سمت گرمسیر و در مسیر کوچ رسیدن پشم‌های باقی‌مانده انجام می‌شد. هر سال ۱۵ مهر کار بافت شروع می‌شد و یک قالی با ابعاد ۳×۲٫۵ که به زبان محلی (التی قول) ۱۲ و یا ۲٫۵×۱ (بش قول) ۱۳ نام داشت را دار می‌کردند وقتی که بافت آن تمام می‌شد، به بافت جوال، کاه‌کش (تمچه) ۱۴، خورجین و... می‌پرداختند. بعد از پایان سال و دو ماه بعد از عید و در سرحد نیز بافت سیاه‌چادر و رسیدن موی بز انجام می‌شد. معمولاً برای بافت یک قالی ۶ متری دونفر باهم کار می‌کردند. این قالی باید تا شب چله تمام می‌شد و با مابقی چله‌های روی همین دار، پشته، خورجین و یا... می‌بافتند. معمولاً هر خانواده که تعداد دختران بیشتری داشت سیاه‌چادر بزرگ‌تر و فرش‌های بیشتری داشت و این فرش‌ها باید کل سیاه‌چادر را می‌پوشاند.

زنان عشایر و روستا همیشه قبل از طلوع آفتاب بیدار شده و کار روزانه را آغاز می‌کردند. زیرارسم بر این بود که زن نباید تا دیروقت بخوابد و با روشن شدن هوا به بافت می‌پرداختند و این کار تا غروب آفتاب ادامه داشت. محل بافت در روستاها معمولاً در ایوان و فضای باز بود. آن‌ها برای گرم کردن خود از منقل هیزم و آتش و پلاسی که روی قالی در حال بافت همیشه پهن بود استفاده می‌کردند. یک قالی ۱۸۰×۱۲۰ باید ۲۰ روزه بافته می‌شد. ظهرها با شنیدن صدای اذان، کار بافت متوقف می‌شد و بعد از اقامه نماز و صرف غذای حاضری یا از شب‌مانده (به دلیل اینکه پخت غذا وقت زیادی از بافته‌نگیرد)، مجدد تا مغرب شروع به بافت می‌کردند. (برای یک قالی ۲۴ متری معمولاً ۳۰ کیلو پشم نیاز بود).^{۱۵}

تولیدکنندگان فارس معتقد بودند: که وجود کارگاه متمرکز از خلاقیت بافندگان در بافت و نقشه‌گذاری کم می‌کرد. این در حالی است که دکتر سیروس پرهام در بین تحقیقاتشان به یک گروه (۱۱ عدد) از فرش‌های قشقایی رسیدند که کاملاً از نظر حاشیه با بقیه قشقایی‌ها متفاوت بودند و به حدود ۱۰۰ سال پیش مربوط می‌شد که با مشاهده نمونه‌های مشابه مشخص می‌شد احتمالاً مربوط به زمان تاج‌گذاری احمدشاه بوده است. به طوری که احتمال می‌رود در حدود خنگشت تا ده بید فارس، ۱ الی ۲ تا خان قشقایی در آنجا ساکن شده و کارگاهی ایجاد

کردند که به تولید آن فرش‌ها می‌پرداخت. همچنین کارخانه اردوبادی به‌عنوان قدیمی‌ترین کارگاه متمرکز به مدیریت ابراهیم غربی تا سال ۱۳۱۰ برقرار بوده است که با ۱۵۰-۱۴۰ دستگاه و ۵-۳ بافنده روی هرکدام کار می‌کرده و به تولید فرش بهارلو می‌پرداختند. گفته شده که فرش بهارلو در واقع در همین کارگاه اردوبادی تولید می‌شده است. تا سال ۱۳۳۱ نیز کارگاه خانگی حاج محمد رفوگر (پدر ابراهیم غربی) با ۴-۳ دار قالی ۱۲ و ۲۴ متری، توسط ۶ بافنده خانم و یک ناظر (ابتدا پسر جوانی به نام مرتضی و بعد خانم ایران غربی) در شیراز به کار تولید فرش مشغول بودند.

پیش از انقلاب بیشتر فرش‌های نو و کهنه تولید استان فارس، از روستای اکبرآباد تا آباده و مرودشت، صادر می‌شد. ولی بعد از انقلاب به غیراز گبه و قالی‌های کشکولی قشقایی که در فیروزآباد بافته می‌شدند، تولید چندانی اتفاق نیفتاد. در حدود سال‌های ۷۴-۷۳ نیز توسط حاج خلیل محمدی کشکولی کمپین‌هایی در اترک‌گاه زمستانی عشایر ایجاد شد و حدود ۱۵-۱۰ دختر جوان بافنده در آنجا به کار بافت فرش‌های بزرگ پارچه پرداختند. در سال‌های نزدیک‌تر، یک کارگاه تولیدی متمرکز نیز در شهرک صنعتی ملوس جان توسط آقای عرفان فرو و شریکش آقای نظیری ایجاد شده بود که به دلیل مشکلات مالی دوام نیاورد. ولی همسر آقای نظیری بعد از فوت ایشان این کارگاه را اداره کرده و تولیداتشان را به آلمان می‌فرستاد.

ج) نحوه انجام کار (چله‌کشی / چله‌دوانی) و عملیات تکمیلی (پایین‌کشی و پرداخت)

در روستاها و عشایر استان فارس، برای بافت فرش از دارهای چوبی که با میخ بر زمین کوبیده می‌شد استفاده می‌کردند. آن‌ها برای محکم کردن این دارها سرچای خود، چوب زیردار و سردار را با کمک بافتی خاص به میخ‌های کنارشان متصل کرده و در میان آن یک میله یا چوب قرار می‌دادند که اگر چله‌ها شل شدند، با چرخاندن میله، چله‌ها محکم شوند. همکاری در روستا و عشایر به صورت جهادی بود و کار چله‌دوانی با کمک زنان همسایه انجام می‌گرفت. بدین صورت که دونفری که کار چله‌کشی را بهتر از بقیه انجام می‌دادند (نه پر، نه تنک)، بدون دریافت دستمزد برای بقیه نیز چله‌کشی می‌کردند. چله‌کشی فرش‌ها به شیوه فارسی بوده و همه بافته‌ها کوچی

باید دوباره تاییده می‌شد. دستگاه‌های بافت جاجیم چهار گرده هستند و بافت آن نیاز به مهارت داشت و چون این زحمت به قیمت تمام شده آن نمی‌ارزید، بافندگان کم‌کم ترجیح دادند که گبه ببافند. پودهای مورد نیاز در بافت نیز شب به شب باید تاییده و ماسوره می‌شد و به صورت ۲۰-۱۰ ماسوره برای روز بعد دسته می‌شد که در حین بافت، وقت بافنده صرف این کار زایل نشود.

د) مکانیزم بافت و انواع فرش‌های استان فارس

دارهای استان فارس چوبی و از نوع افقی ثابت و یا سیار بودند که همین باز و بسته کردن فرش موجب کج شدن بافته‌ها می‌شد؛ بنابراین بافنده‌های عشایری طبیعتاً سعی می‌کردند که فرش‌هایی با ابعاد کوچک‌تر ببافند تا در هر توقف در سردسیر یا گرمسیر، بافت آن تمام شود. ولی در شهری باف‌ها مثل بوانات و خان بافی‌ها ابعاد ۹-۱۲-۱۵ و تا حتی ۱۸ متری هم بافته می‌شد. فرش‌های فارس بیشتر ایلداتی و روستایی هستند و در بین ایلات تقریباً بیشترین فرشی که می‌توان گفت: بافت آن هنوز ادامه دارد، فرش طایفه کشکولی از ایل قشقایی است.

در قدیم شکل گره‌ها نامتقارن بوده و با دست بافته می‌شد و عشایر و روستاییان گره ترکی را نمی‌پسندیدند و معتقد بودند: که گره فارسی سرعت عمل بیشتری دارد ولی بعدها همان گره را با قلاب می‌زدند تا بافت سریع‌تر انجام شود.

با روی کار آمدن گبه‌های صادراتی، تولیدکنندگان به روستاها آمدند و روستاییان با دستمزدی کم، حاضر به بافت گبه صادراتی شدند که شیوه بافت آن لول بود و برای پود ضخیم از چند لای خامه در کنار هم استفاده می‌شد و برای پود نازک هم همان خامه را نیم‌تاب کرده و در بافت به کار می‌بردند. آنها از نخ‌ی به نام تب کو^{۱۷}، قبل از کوبیدن پود در هرج، برای اینکه پود راحت‌تر در بین چله‌ها بخوابد استفاده می‌کردند.

عمده محصولات و بافته‌های روستایی و عشایری فارس به شرح زیر است:

بافت ششه درمه (شیشه درمه)، اویبی بافی، چرخ بافی (چرخ قدیم و چرخ جدید یا عربی بافی)، وارونه چین (دوره چین)^{۱۸}، قندان یا قندشکن دان (سفره قندشکن)، سفره آرد، بلدان^{۱۹}، نمکدان، جل اسب، خوابگاه (مفرش)^{۲۰}، کمد

داشتند. معمولاً تمام مراحل بافندگی اعم از چله‌کشی و نصب دار، تا بافت و پایین‌کشی توسط خانم‌ها انجام می‌شد و آقایان تنها در چیدن پشم و فروش فرش‌ها مشارکت داشتند. به عبارتی زنان، هم خودشان می‌چیدند، می‌شستند، دور پره (تصویر شماره ۷) می‌پیچاندند، رنگ می‌کردند و دور دار گلیم و جاجیم (تمدار)^{۱۶} می‌گذاشتند. ولی پشم‌چینی معمولاً توسط مردها انجام می‌شد ولی گاهی استثناً نیز وجود داشت. این عمل به صورت دستی و به وسیله قیچی یا دو عدد کارد انجام می‌شد و برای این کار مردان ایل به کمک هر خانواده می‌آمدند و هر روز پشم گوسفندان یک خانواده با مشارکت بقیه چیده می‌شد و در نهایت یکی از گوسفندان را قربانی کرده و در همان روز به مصرف خوراک می‌رساندند.

در بهار و پیش از چیدن پشم، گوسفندها را در رودخانه می‌شستند. سپس پشم‌ها را قیچی کرده و تبدیل به نخ می‌کردند و مجدد آن را شسته و رنگ می‌کردند. برای شستن پشم و کلاف‌ها از ریشه گیاه چوگا که قلمی و سفیدرنگ بود استفاده می‌کردند بدین صورت که ابتدا آن را می‌کوبیدند و بعد به شکل پودر بر روی بند و نخ می‌پاشیدند. عملیات پشم‌ریسی نیز معمولاً عصرها انجام می‌گرفت و زنان دور هم جمع شده و به صورت رقابتی این کار را انجام می‌دادند. پس از اتمام ریسیدن، مجدد این نخ‌ها را جفت

تصویر شماره (۶): پره یا کرمان (نگارنده)

Figure6: Pareh or Kerman (writer)

کرده و توسط پره (کرمان) به صورت کلاف دولا درمی‌آوردند (تصویر شماره ۶). معمولاً پشم‌های زیرتر برای چله و پشم‌های نرم‌تر و ظریف‌تر که ریس عالی و یکدست داشت به عنوان خامه، کلاف می‌شدند. سپس آن‌ها را شسته و رنگ می‌کردند. بعد از رنگ‌ریزی اگر دستبافته جاجیم بود،

ترکی (جامه‌دان)، جاجیم (یک‌رویه و دورویه)، خورجین، پشتی، گلیم یک رو و دورو، رند بافی، سوزنی، قالی درشت‌باف (یلمه)^{۳۱}، گبه گلیم، گبه دورو، کاه‌کش (جوال)، آب کش (اوکاش)، پلاس (پالاس)، سیاه‌چادر، چننه (تنچه)، جاقلیانی، کرباس (شله بافی)، تنگ شتر (بند).

۳) مرمت فرش:

الف) چگونگی کاربرد فرش‌های مستعمل

دست بافته‌های عشایری به‌گونه‌ای بود که اگر نیاز به مرمت پیدا می‌کرد و در حد کجی یا شکم‌دار شدن و پارگی بود، آن را برای مرمت به شهر شیراز می‌فرستادند. گاهی نیز خود عشایر دست‌بافته‌هایشان را اگر قابلیت تعمیر داشت، اصلاح و مرمت می‌کردند و معمولاً وقتی متوجه آسیبی در فرش‌هایشان می‌شدند، سعی می‌کردند که هرچه زودتر آن را بفروشدند و یک نورا جایگزین آن می‌کردند. آن‌ها هیچ چیز را دور نمی‌ریختند؛ برخی، فرش‌های کهنه خود را تبدیل به کیسه‌هایی برای غذای دام می‌کردند و داخل آن را علوفه ریخته و به گردن دام‌های کوچک‌تر و ضعیف‌تر می‌آویختند و یا به کیسه‌هایی برای نگهداری بره‌های تازه‌متولدشده تبدیل می‌کردند و نیز فرش‌های کهنه با ارزش‌تر را در کنار و اطراف اجاق پهن می‌کردند.

ب) نحوه مرمت و برطرف کردن عیوب فرش

رفوگری عشایر به‌نوعی سرهم‌بندی کردن و وصله‌کاری بود که به اصطلاح خودشان به رفو ترکی معروف بود و هر کس بنا به سلیقه خود و یا با مشورت اطرافیان‌ش قسمت آسیب‌دیده را اصلاح می‌کرد.

کار مرمت فرش در فارس از حدود ۵۰-۴۰ سال پیش باب شد و پیشینه آن به رفوی لباس برمی‌گردد. در گذشته و از حدود ۴۰ سال پیش مردانی بودند که در میان طوایف به کار رفوی فرش می‌پرداختند. برای مثال: کاکاجان از طایفه کشکولی، محمدعلی بهرامی کشکولی، ناصر تیموری و دادرس ضیایی در کازرون.

مواد اولیه و پشم موردنیاز برای مرمت نیز بدین صورت تأمین می‌شد که معمولاً بافنده‌ها مقداری پشم از اضافات فرش خود در حین بافت نگه می‌داشتند تا در صورت نیاز برای تعمیر از آن استفاده کنند. گاهی هم از جاجیم‌ها یا گلیم‌هایی که هم جنس و هم رنگ پشم فرش مورد

نظرشان بوده شکافته و خرج قسمت آسیب‌دیده می‌کردند. وقتی خریداران، فرش‌ها را از عشایر می‌خریدند، بین آن‌ها قالی‌هایی بود که نیاز به مرمت داشت که در شیراز به رفوگرانی مانند آقای مقدم، تهرانی و حاج رسول خلقی می‌سپردند تا آنها را تعمیر کنند.

نتیجه‌گیری:

استان فارس و ایلات آن به‌عنوان یکی از مناطق شناخته شده در تولید فرش است. به طوری که اکثر مناطق روستایی و عشایر از گذشته به امر بافندگی و تولید فرش و فرآورده‌های کاربردی آن اشتغال داشتند و این کار به‌عنوان یک وظیفه بود که روند عادی از زندگی بانوان را شامل می‌شد. به طوری که بیشتر مراحل تولید یک فرش توسط بانوان صورت می‌گرفت، جز چیدن پشم و گاهی فروش فرش‌ها که آقایان انجام می‌دادند. معمولاً تهیه مواد اولیه نظیر پشم برای بافت توسط هر خانواده و بر اساس میزان دام آن‌ها تأمین می‌شد و هرچه خانواده‌ای وضع مالی بهتر و تعداد دختران بافنده بیشتری داشت، طبیعتاً از سیاه‌چادر بزرگ‌تر و بافته‌های بیشتری نیز بهره‌مند بود. کار چله‌کشی معمولاً توسط افرادی که از مهارت بالاتری در انجام آن برخوردار بودند صورت می‌گرفت و آنها در قبال انجام این کار چیزی دریافت نمی‌کردند در واقع می‌توان گفت: که بافت فرش در عشایر با تعامل همه و همکاری یکدیگر صورت می‌گرفت. آنها در همان فصل بهار که پشم‌چینی انجام می‌شد، میزان پشم مصرفی موردنیاز یک سال هر خانواده نیز تخمین زده و برای بافت کنار می‌گذاشتند. از آن جایی که عشایر دائم در حال کوچ و سفر بودند، برای حمل و نقل راحت‌تر، بافته‌هایشان کوچک بود و از ۶ متر تجاوز نمی‌کرد. باین حال همین باز و بسته کردن چهارچوب دار و قالی در زمان کوچ، منجر به ایجاد کجی در بافته‌ها می‌شد. در مصاحبه‌های صورت‌گرفته و در برخی منابع این‌طور ادعا می‌شود که در استان فارس کار بافت به صورت کاملاً غیرمتمرکز انجام می‌گرفته و همین امر باعث ایجاد خلاقیت بیشتر و تنوع در بافته‌ها شده است. با وجود اینکه غالب بافته‌های استان فارس به صورت غیرمتمرکز بافته می‌شوند ولی در تحقیقات انجام‌گرفته توسط دکتر پرهام، ۱۱ عدد فرش با قدمت ۱۰۰ سال پیدا

شدند که در حدفاصل خنگشت تا ده بید فارس، توسط ۲ خان قشقایی در کارگاهی که دایر شده بود، بافته شده‌اند. همچنین کارخانه اردوبادی با مدیریت آقای ابراهیم غربی که با تعداد ۱۵۰-۱۴۰ دستگاه به تولید قالی‌های بزرگ پارچه می‌پرداخت و تا سال ۱۳۱۰ برقرار بود، این موارد به همراه چند دلیل دیگر که در متن به آن‌ها اشاره شده، دلیلی است بر رد ادعای مذکور.

در گذشته و در بین عشایر، تا جایی که امکان داشت از بافته‌های خود استفاده می‌کردند و هرزمان که قابلیت فرش‌ها کاهش می‌یافت، آن را برای مصارفی دیگر به کار می‌بردند. برای مثال: زیراندازی که پرزهایش ساییده شده بود را یا کنار اجاق پهن می‌کردند و یا به عنوان کیسه

تقدیر و تشکر

در اینجا لازم است از تمامی افرادی که مشخصاتشان در جدول شماره (۱) آورده شده است بابت همکاری در جمع‌آوری اطلاعات این مقاله تشکر نمایم.

در گذشته و در بین عشایر، تا جایی که امکان داشت از بافته‌های خود استفاده می‌کردند و هرزمان که قابلیت فرش‌ها کاهش می‌یافت، آن را برای مصارفی دیگر به کار می‌بردند. برای مثال: زیراندازی که پرزهایش ساییده شده بود را یا کنار اجاق پهن می‌کردند و یا به عنوان کیسه

پی‌نوشت‌ها:

2. Nafar

۳. تاریخ شفاهی (Oral History)، یکی از شیوه‌های پژوهش در تاریخ است که به شرح و شناسایی وقایع، رویدادها و حوادث تاریخی بر اساس دیدگاه‌ها، شنیده‌ها و عملکرد شاهدان، ناظران و فعالان آن ماجراها می‌پردازد. متون این تاریخ حتی در صورت مکتوب شدن، خصلتی گفتاری دارد. تاریخ شفاهی به معنای جمع‌آوری اطلاعات در مورد وقایع تاریخی از طریق

اسناد غیرمکتوب است. این رویکرد بر این نکته تأکید دارد که تاریخ تنها اسناد مکتوب و آنچه صاحبان قدرت ابراز می‌دارند نیست. روش اصلی جمع‌آوری اطلاعات در رویکرد تاریخ شفاهی مصاحبه با شرکت‌کنندگان در رویدادهای تاریخی و ضبط این مصاحبه‌ها است. البته می‌توان گفت در دوره‌های گذشته نیز همواره نوشتن تاریخ نیازمند استفاده از منابع شفاهی بوده است. بدین معنا که در هر برهه از تاریخ افرادی که اقدام به نوشتن و ثبت وقایع تاریخی نموده‌اند، بخشی از اطلاعات خود را از طریق پرس و جو از اشخاص و به طور شفاهی به دست آورده‌اند. به‌طورکلی تدوین تاریخ معاصر در هر دوره نیازمند بهره‌جویی از اطلاعات شفاهی است. زیرا برای ثبت تاریخ، رویدادی را که در واقعیت رخ داده و غیرمکتوب بوده است به صورت نوشته و مکتوب درمی‌آوریم. همچنان که بیهقی می‌نویسد: «و من که تاریخ پیشه گرفته‌ام التزام این قدر کرده‌ام که آنچه نویسم یا از معاینه من است یا از سماع مردم ثقه» (نیک نفس، ۱۳۹۲، ۸). به بیان دیگر تاریخ شفاهی روشی است علمی، از پژوهش‌های تاریخی مبتنی بر مصاحبه هدفمند و فعال که برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات تاریخی، بر اساس موضوعی خاص که افرادی در آن واقعه یا رویداد حضور داشته‌اند، چه تأثیرگذار و چه تأثیر گرفته از رویداد بوده که در آن به جای تمرکز بر داده‌های مکتوب به خاطرات و شنیده‌های افراد تأکید دارد. همچنین این شیوه علمی پرکننده خلأ اسناد تاریخی است که نقش تکمیل‌کننده‌ای را ایفا می‌کند و به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای که دارد در تمام زمینه‌ها و رشته‌ها کاربرد داشته و اغلب مسائل تاریخی را با روش‌های دیگر مورد بررسی قرار می‌دهد و به بخش‌های ناگفته زندگی افراد توجه دارد. (کاظمی و خسرو بیگی، ۱۳۹۵، ۱۰).

۴. در جدول شماره (۱)، کد و مشخصات مصاحبه‌شوندگان و همچنین حیطه فعالیت ایشان در زمینه فرش آورده شده است

جدول شماره ۱: کد و مشخصات مصاحبه‌شوندگان
Code and details of the interviewees

ردیف	کد	نام مصاحبه‌شوندگان	نوع فعالیت در حیطه فرش	سال تولد	محل تولد
۱	۱۰۱	سیروس پرهام	پژوهشگر و نویسنده	۱۳۰۷	محل سنگ سیاه شیراز
۲	۱۰۲	ارژنگ ربیعی	مسئول آموزش توسعه و تحقیق کارمند صنایع دستی در سال ۶۷، از ۸۶ به بعد پژوهش و تألیف پژوهش‌ها از ۹۴.	-	-
۳	۱۰۳	سید مجتبی سجادی	فعال در حوزه صنایع دستی و مرمت فرش	۱۳۴۰	محل اصفهان شیراز
۴	۱۰۴	هادی اصلاحی	مدیرعامل اتحادیه تعاونی‌های فرش دستباف روستایی استان فارس	-	فیروزآباد
۵	۱۰۵	حمیدرضا ذوالانواری	تولیدکننده و صادرکننده فرش	۱۳۴۹	شیراز
۶	۱۰۶	محمود عرفان فر	تولیدکننده و صادرکننده فرش	-	شیراز
۷	۱۰۷	منوچهر حیدری	تولیدکننده و صادرکننده فرش	-	خسروشیرین آباده
۸	۱۰۸	بهنام محمدی کشکولی	تولیدکننده و صادرکننده فرش	۱۳۵۱	
۹	۱۰۹	آذر نکیسایی	تولیدکننده و صادرکننده فرش	۱۳۳۵	فیروزآباد
۱۰	۱۱۰	غلامرضا پایدار	رئیس اتحادیه صنف فروشندگان فرش دستباف	۱۳۴۲	شیراز
۱۱	۱۱۱	یدالله کرمی	فروشنده فرش	۱۳۴۱	نزدیکی‌های اقلید (رودخانه سفیق از توابع سرحد چهاردانگه) قشقایی (صفا خانی)

ردیف	کد	نام مصاحبه‌شوندگان	نوع فعالیت در حیطه فرش	سال تولد	محل تولد
۱۲	۱۱۲	شاهرخ خوش‌خو	فروشنده فرش، رفوگر	۱۳۵۴	شیراز
۱۳	۱۱۳	رسول کرهانی	تولیدکننده و صادرکننده فرش	۱۳۲۴	شیراز
۱۴	۱۱۴	فریبا نریمانی	بافنده	۱۳۵۷	شیراز / طایفه دره شوری تیره جیرانلو
۱۵	۱۱۵	آذر شمشیری	بافنده	۱۳۴۲	سمیرم، عشایر: طایفه قشقایی
۱۶	۱۱۶	مهناز شمشیری	بافنده	۱۳۵۲	سرحد آباده، عشایر: طایفه قشقایی
۱۷	۱۱۷	سروناز نگهداری	بافنده	حدوداً ۶۰ سال	حوالی بی‌بی حکیمه
۱۸	۱۱۸	مهنوش خسروی	بافنده	۱۳۴۷	گچساران، ترک قشقایی از طایفه دره شوری تیره قرخلو
۱۹	۱۱۹	شهربانو بهرامی کشکولی	بافنده	حدوداً ۶۸ سال	قشقایی: تیره کرمانی
۲۰	۱۲۰	لیلا بهرامی	بافنده	۱۳۵۲	فیروزآباد
۲۱	۱۲۱	عالم بهرامی	بافنده	-	ماهور نیل آباد (نوروزآباد) از ایل گشتاز کشکولی
۲۲	۱۲۲	فاطمه محمدی کشکولی	بافنده	۱۳۴۴	-
۲۳	۱۲۳	قریس شهریار	بافنده و تولیدکننده	۱۳۲۶	-
۲۴	۱۲۴	سمن بریحانی	بافنده	-	کازرون: چهل چشمه عشایر کرد / کرونی
۲۵	۱۲۵	عطری حسنی	بافنده	۶۲ سال	کازرون: عشایر کرد
۲۶	۱۲۶	ماه سلطان تیموری	بافنده	حدوداً ۷۰ سال	کازرون از ایل قشقایی طایفه خیراطلو (دره شوری)
۲۷	۱۲۷	معصومه تیموری	بافنده	۱۳۶۳	خان زنیان، روستای خطیری / طایفه دره شوری
۲۸	۱۲۸	مصطفی فرمانی	رنگرز	۱۳۳۶	سلطان آباد
		سید رحمان عظیم زاده	رنگرز	۱۳۳۵	بغلان از کابل افغانستان
۲۹	۱۲۹	احمد رضا احمدی	مدرس دانشگاه، پژوهشگر، رنگرز و دکتری نساجی	۱۳۵۱	شیراز
۳۰	۱۳۰	ایران غربی	بافنده و رفوگر	۱۳۰۰	شیراز
۳۱	۱۳۱	رسول خلقی	رفوگر	۱۳۳۰	شیراز
۳۲	۱۳۲	عباس کاراندیش	رفوگر	۱۳۴۴	شیراز
۳۳	۱۳۳	محمد مهدی مقدم	رفوگر	۱۳۲۵	شیراز

5. Neyriz
6. Arabe jabare
7. Bakash
8. Mamasani

۹. Kheveshk / Mordar Aghaji: (مردار آغاجی) / برگ بویی زاگرس.

۱۰. Shesheh dermeh: دستبافته ایست شبیه گلیم که دورو چله‌کشی می‌شود.

۱۱. Gachmeh از انواع بافت گلیم در استان فارس می‌باشد.

۱۲. Alte ghol آلتیه قول (آلتی قولی) مقیاسی برای اندازه‌گیری فرش بوده است به معنی شش دست و هر دست حدود

۵۰ سانتی‌متر که معمولاً اندازه بین آرنج تا انگشت میانی یک دست را شامل می‌شد. مشابه آنچه در وجب‌گیری که با

کف دست انجام می‌شود. در عشایر به فرش ۲×۳ آلتی قول گفته می‌شد.

۱۳. Besh ghol مقیاس اندازه‌گیری به معنی پنج دست و فرش ۱/۵×۲/۵ رامی‌گفتند.

۱۴. Tamche / Kah kash (کاه‌کش) کیسه‌ای است برای نگهداری علوفه / چننه (تنچه).

۱۵. چنین چیزی در واقعیت امکان‌پذیر نیست. واقعیت این است که برای هر قالی یک متری با احتساب دورریز پشم در

حین بافت، چیزی حدود بیشتر از ۳ کیلو پشم مصرف می‌شود و این مقدار پشم برای قالی ۲۴ متری در حدود ۷۲-۸۰ کیلو

خواهد شد که این مقدار بستگی به اندازه گره و ارتفاع طول پرز نیز خواهد داشت.

۱۶. Tamdar این اصطلاح زمانی که چله‌ها بر روی چهارچوب جهت چله‌کشی سوار می‌شود، بکار می‌رود. (دار کردن)

۱۷. Tab koo (تب کو / تب کوب)، اصطلاح محلی و عامیانه واژه (ته کوب) می‌باشد. برای ساخت این نخ در قدیم، از

پوست شکار کوهی مثل قوچ یا آهو استفاده می‌کردند و با آرد پوست آن را کاملاً سفید کرده و به صورت نوارهای باریکی

درمی‌آوردند سپس یک ساعت هم در شیر می‌جوشانند و آنگاه استفاده می‌کردند. بعد از بافت هر رج و عبور پود ضخیم

و نازک، تب کو را از بین چله‌ها عبور داده و به منظور بهتر خوابیده شدن رج، بر روی آن می‌کوبند و سپس آن را خارج کرده و

رج بعد بافته می‌شود.

۱۸. Davreh chin (وارونه چین) نوعی بافت گلیم است که از پشت بافته می‌شود.

۱۹. Baladan دستبافته ایست مستطیل شکل برای نگهداری ابزار که آن را در داخل چادر یا اتاق آویزان می‌کردند.

۲۰. Mefrash بافته ایست از جنس گلیم و جاجیم که به عنوان کمد یا رختخواب پیچ در عشایر و روستا کاربرد داشت.

21. Yalame

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع و مآخذ

- امیری، رزاق، (۱۳۹۱)، پارسه (تاریخ فارس، شهرها و روستاهای آن)، انتشارات نوید شیراز، شیراز.
- بصام، سید جلال الدین، فرجو. محمدحسین و ذریه زهرا. سید امیراحمد، (۱۳۸۳)، "رؤیای بهشت (هنر قالی بافی ایران)"، جلد اول و دوم، تهران: تا ۱۴.
- پرهام، سیروس، (۱۳۷۱)، "دستبافته‌های عشایری و روستایی فارس"، جلد اول و دوم، تهران، امیرکبیر.
- حاجی‌وند، بهنام، (۱۳۸۲)، مقاله دلایل ماندگاری نقوش کهن در فرش عشایری ایران، مجموعه مقالات اولین سمینار ملی تحقیقات فرش دستباف، مرکز تحقیقات فرش دستباف ایران، چاپ اول، تهران.
- ژوله، تورج، (۱۳۸۱)، "پژوهشی در فرش ایران"، تهران، یساولی.
- غلامحسینی، مریم، استاد راهنما: کامران افشار مهاجر، استاد مشاور: محسن مشرف، (۱۳۸۹)، بررسی بصری نقوش دست بافته‌های قشقایی فارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد / دانشکده هنرهای تجسمی دانشگاه هنر.
- کاظمی، محسن. خسروبیگی، هوشنگ، (۱۳۹۵)، تاریخ شفاهی، دوفصلنامه تاریخ شفاهی، سال ۲ شماره ۱ شماره پیاپی ۳.
- نصیری، محمدجواد، (۱۳۸۹)، "افسانه جاویدان فرش ایران"، چاپ اول، مشهد، فرهنگسرای میردشتی.
- نیک‌نفس، شفیقه، (۱۳۹۲)، شیوه‌نامه تاریخ شفاهی، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، معاونت اسناد اسلامی.
- Shops, linda. (2002). Oral history and the studt of communities: problems, paradoxes and possibilities. The Journal of American History ,Vol. 89, No. 2, History and September 11: A Special Issue (Sep., 2002), pp. 588-598 (11 pages)
- Vansina, J. M. (1985). *Oral tradition as history*. Univ of Wisconsin Press